

Proces pozření

Je fascinující, kolik metaforiky a archetypálních obsahů je spojeno s jídlem jakožto jednou z nezákladnějších lidských činností, která je podstatným zdrojem životních radostí dávno předtím i potom, co přijdou ke slovu radovánky sexuální či intelektuální. I vztahování se k bližnímu je jídelní metaforikou přesyceno – někteří jsou k nakousnutí (případně i snědení láskou), z jiných se chce zvracet či leží v žaludku. Základní konstitutivní vztah, z něhož pramení později všechny ostatní, kojení dítěte matkou, je v zásadě čímsi jako šetrným požíváním na k tomu určených predilekčních místech (německý výraz *stillen*, doslova utišovat, hezky ukazuje i jiný aspekt jídla a jeho darování, totiž „zacpání huby“ obdarovanému – doslova i metaforicky).

Není jistě třeba rozepisovat se o extrémním sociálním významu společného jedení a hodování, nabízení jídla jako rituálního daru a urážky z jeho odmítnutí atd. V některých kulturách, např. u některých kmenů subsaharské Afriky, jedli panovníci vždy odděleně a sami, i papež jedl tradičně sám – ukazovat takovouto intimitu není vhodné, navíc lidé, které nikdy nikdo neviděl jíst, získávají jaksi na démoničnosti (k instrumentáriu příznaků i světců patří právě nejedení – jídlo jaksi zlidštuje a přibližuje). Předkládání pokrmů návštěvám má obdobnou testovací funkci jako předkládání obětí (z větší části opět jídelních) bohům. Z jejich přijetí lze soudit na přízeň dotyčné bytosti a z jejich povahy i na její vlastnosti (Cortéz byl Aztéky identifikován jako bůh Quetzalcoatl právě proto, že pojedl jeho někdejší oblíbené pokrmy). Přímé pojídání božstev jejich uctívateli bylo také relativně běžné, ať už

tato theofagie měla povahu křesťanského přijímání konsekrovaného chleba a vína, požívání „masa bohů“ (houby *Psilocybe mexicana*) Aztéky či Dionýsa v podobě koloucha zaživa rozsápaného a pozřeného ve starém Řecku. Velmi oblíbeným tématem různých náboženství tradičních i sekulárních je vliv stravy člověka, chápaný původně jako připodobňování se k požívanému (požívání prasat za sebou táhne sviňskou mysl, podobu i činy), posléze nabývající nejrozmanitější druhy racionalizací (mytologie hýří i případy početí po požití „magicky nabitých“ pokrmů, ať už obyčejných nebo mimořádných).

Jakkoliv je vliv potravy, třeba i na styl myšlení, velmi značný, vždycy lze najít jedince, kteří žijí při zdravém těle a veselé myslí o takových dietách, že by podle různých teorií správné výživy měli být už dávno mrtvi (je vcelku jedno, zda se pravidla, proti nimž se prohřešují, jeví jako „náboženská“ či jako „vědecká“ – mezi obojím je celá řada přechodů – není vůbec náhodou, že po vyhasnutí tradičních forem religiozity se stává správná výživa základní myšlenkovou náplní i obsesí západní společnosti). Souvislost a částečná vzájemná převoditelnost jídla a lásky je ostatně dobře vidět z případů nejrůznějších obezit, mentálních anorexií, bulimií atd.

Je dobrý důvod k domněnce, že vaření se jevílo, zejména po zahrnutí agrárních produktů v neolitu, jako částečně magicko-sakrální konání spojované s proměňováním původní substance a novotvořením něčeho dříve zde nepřítomného (podobné konotace mělo i archaické hrnčířství či metalurgie). Některé děti jsou podnes fascinovány proměnou původního substrátu při pečení, vaření či sušení. Obdobné kvalitativní změny jistě účinně podmiňovaly přesvědčení o nejrozmanitějších transmutacích (např. kovů) a „transsubstanciácích“. V některých mytologiích, např. v jistých verzích mytologie mayské, povstává poslední, tedy dnešní svět pečením z kukuřičného těsta (týká se zejména lidí – ti nedopečení či připálení se prozradí odlišnou barvou podnes).

Vaření má něco z oné archaické nonverbální a, jak zdůrazňuje C. G. Jung, ne zcela uvědomělé činnosti tvořivých božstev na počátku světa, rozmíchané těsto má v lidových představách (vedle čerstvě umíchaného betonu) tak asi nejbliže k nediferencované primární matérii (i proces kynutí a gravidity byl tradičně spojován). Zvlášť paramagickou činností je pečení chleba a nejrůznějšího pečiva. Ne darmo bývá zvykem přirovnávat novorozené děťátko k vánoče a v mnoha jazycích je označení chleba a těla stejné či podobné (hebr. *lahm* – chléb i maso, německy

Leibchen Brot, pěkně tuto souvislost ilustruje ostrogótské *chleif*, poukazující ke slovanskému chlebu i německému *Leib*). Jde o jakési náhradní rozmnožování, kdy z těsta motáme své náhradní dětičky – bochníčky, které pak může manžel po kronovském způsobu bez rizika pohltit.

Čarování s těstem a chlebem má prastarou tradici a církevní praktiky na ni přímo navazují. Jako všechny dovednosti tradované převážně ženským světem vyvíjí se vaření velice pomalu (muži sice bývají autory mnoha inovací, ale velice rychle mizejících) a je ze všech činností nejkontinuálnější – blíže o tom v eseji *Povaha Orientu* (Pitevní praktikum pro pokročilé). Fritjof Capra správně upozorňuje na to, že vaření, vedoucí svou instanční cestou doslova přímo k exkrementu, ztratilo v novověku, stejně jako většina cyklicky se opakujících činností, velmi značně na prestiži. Zatímco činnosti zanechávající víceméně trvalou stopu – stavba mostu, napsání knihy – chápané zároveň jako „mužské“ (distribuce obou typů vztahování se ke světu může být u různých osob obou pohlaví velmi rozdílná a ne prvoplánově jednoznačná) se stávají vzory jednání, „ženské“ formy činností s výraznou cyklicitou (i např. uklízení) na ceně téměř úplně ztratily. Zároveň však v rodinném mikrokosmu neztratila magie jídla a udržování jiných pomocí něj v závislosti nijak na významu – tato vazba může vést až k absolutní dominanci s rozdělením rolí na utiskovatele a oběť, asi ve stylu cpaných hus (v tomto případě jedna nevědomá bytost cpe pod tlakem druhou, aby s ní v rámci brutální mocenské manipulace vzápětí nacpala třetí). Jeden se pak dostává do závislosti na druhém, jemuž vděčí posléze za všechnu tělesnou substanci – má vůči němu v zásadě absolutní ontologický dluh, je jeho extenzí. Příprava pokrmů je stále cosi vysoce rituálně magického – na příslovečné vařené nudli lze utáhnout i s ní udávit.

Praha 1996; Tvar 13/98: 16